

הסוגיא השלש עשרה – טוחן עד טווה (עד ע"ב)

[1] והטוחן	פיסקא ממשנתנו מימרות בענין טחינה
[2] אמר רב פפא: האי מאן דפריס¹ סילקא חייב משום טוחן. אמר רב מנשי: ²האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן. אמר רב אשי: ³אי קפיד אמשחתא חייב משום מחתך.	
[3] והלש והאופה	פיסקא ממשנתנו
[4] אמר רב פפא: שבק תנא דידן בישול סמונין⁴ דהוה במשכן ונקט אופה? תנא דידן סידורא דפת נקט.	בישול ואפייה במלאכת המשכן
[5] אמר רב אחא בר רב עוא: ⁵האי מאן דשרא סיכתא לאתונא חייב משום מבשל. פשיטא מהו דתימא לשרורי מנא קא מיכוין; קא משמע לן דמירפא רפי והדר קמיט.	מימרות בענין מלאכת בישול
[6] אמר רבה בר רב הונא: האי מאן דארתח כופרא חייב משום מבשל. פשיטא מהו דתימא כיון דהדר ואיקיש⁶ אימא לא קא משמע לן	
[6] אמר רבא: האי מאן דעבד חביתא – חייב⁷ שבע חטאות; תנורא – חייב⁸ שמונה חטאות. אמר אביי: האי מאן דעבד חלתא – חייב אחת עשרה חטאות; ואי חייטיה לפומיה – חייב שלש עשרה חטאות.	
[7] הגוזז את הצמר והמלבנו	פיסקא ממשנתנו
[8] אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: הטווה צמר מעל⁹ גבי בהמה בשבת חייב שלש חטאות – משום גוזז, משום מנפץ, משום טווה.¹⁰ רב כהנא אמר: אין דרך גזיזה בכך ואין דרך מנפץ בכך ואין דרך טווי בכך. לא והתניא משמיה דרבי נחמיה: "שטוף בעזים וטוו מן העזים".¹¹ חכמה¹² יתירה שאני.	מהלוקת בענין מלאכת טווה
[9] תנו רבנן התולש את הכנף והקוטמו והמורטו – חייב שלש חטאות. ואמר רבי שמעון בן לקיש: תולש חייב משום גוזז; קוטם חייב משום מחתך; ממרט חייב משום ממחק.	ברייתא בענין תלישה, וביאורה

- 1 בולוניה: "דפריס" [נ"א: "דפריס"]; שאר עדי נוסח: "דפריס".
- 2 דפוס ראשון ומינכן: "רב אשי".
- 3 מינכן: "אמר רב אשי" ליתא.
- 4 וילנא: "סממנין"; בוותיקן תוקן: "סמ[מ]נין".
- 5 ותיקן: "עויא"; וילנא: "עורא".
- 6 אוקספורד (מינכן): "ואקיש"; ותיקן: "אקשי"; וילנא: "ואיקושא".
- 7 בדפוס נוסף: "משום שבע" וכו'.
- 8 בדפוס נוסף: "משום שמונה" וכו'.
- 9 בדפוס: "שעל גבי" וכו'.
- 10 בדפוס: "אחת משום גוזז ואחת משום מנפץ ואחת משום טווה".
- 11 ותקן דפוס: "בעזים".
- 12 בדפוס נוסף: "[אלמא טוויה על גבי בהמה שמה טוויה] חכמה יתירה" וכו'; וכן נוסף בצורה מקוטעת בגליון מינכן.

רש"י

דפרים סילקא במ"ם גרסינן, ולא בסמ"ך, כדפירש בהעור והרוטב (חולין קכ ע"א): מאי קיפה – פירמא, מינצי"ר בלעז [=לחתוך לחתיכות קטנות], מחתכו הדק. **דסלית סילתי** עצים דקים להבעיר אש. ואי קפיד **אמשחתא** לחותכן במדה. **מחתך** העור מקצצו במדה. **ונקט אופה** דלא שייך במלאכת המשכן כלל. **סדורא דפת** שהתחיל בו נקט, ואופה במקום בשול דסממנין הוא, דהוא בישול דפת. **דשדא סיכתא** שהשליך יתר לה לתנור חם ליבשו, שיתקשה. **לשרורי לחזק**, ואין כאן בישול. **דמרפי רפי** על ידי חום האור והמים שבתוכו יוצאין, ולאחר שיצאו מימיו קמיט – מתקשה, וכי רפי ברישא הוי בישולו. **דארתח כופרא** שהתיך זפת. **דהדר אקושי** חוזר ומתקשה. **חביתא** של חרס. **שבע חטאות** טוחן הרגבים ושוחקן הדק – הוי טוחן; ובורר הצרורות הגסות מתוכן – הרי שתיים; ומרקיין בנפה ומגבל הטיט – דהיינו לש; וממרח הטיט כשעושה הגולם שיהא חלק – הרי ממחק; ומבעיר את האור בכבשן ומצרפו בתוכו – הרי מבשל. חיובא דחופר ליכא, דאינו צריך אלא לעפרה. **תנור חייב שמנה** דלאחר שצרפו בכבשן הוא טח עליו טפילה שיהא עב וחמומו מתקיים, והוא גמר מלאכתו, ואמרינן לקמן (ע"ב): כל מידי דהוי גמר מלאכה חייב משום מכה בפטיש, אבל גבי חבית ליכא משום מכה בפטיש, דמאליה נגמרה מלאכתו בתנור. **חלתא** כוורת של קנים. **חייב אחת עשרה** זומר הקנים והוא צריך להם – חייב משום קוצר ומשום נוטע; אספם יחד – הרי זה מעמר; בירר יפות – הרי זה בורר; החליקן – הרי זה ממחק; עשאן דקות מאחת שתיים או שלש – הרי זה טוחן; חתכן במדה – הרי זה מחתך; הסיך השתי – הרי זה מיסך; ארג אחת למעלה ואחת למטה כדי להעמידו – הרי עושה שתי בתי נירין; ארג – הרי זה אורג; חתך לאחר אריגתה כדי להשוותם – הרי זה מכה בפטיש, כדאמרינן לקמן (ע"ב): האי מאן דשקיל אקופי מגלימי חייב משום מכה בפטיש – הרי אחת עשרה. ואי **חייטיה לפומיה** לעשות לה שפה. הוסיף כאן תופר וקושר, שצריך לקשור לאחר התפירה. ומשום בונה ליכא לחיוביה לא בחבית ולא בתנור ולא בכוורת, דאין בנין בכלים, מפשיט ליכא למימר בקנים, דאין הפשטה אלא בעור. ויש מפרשים: שקודה נקבים בעץ שתוחבין בו ראשי הקנים של שתי ומחייב ליה משום טוחן, ולא נהירא לי, דההיא טחינה מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, וטוב לי לפרש שעושה אותן דקות, והוי כמאן דסלית סילתי. **שטוף בעזים וטוו בעזים** קרא קדריש: טוו את העזים (שמות לה) – בגופן של עזים משמע. **חכמה יתירה** כדכתיב: וכל אשה חכמת לב, אבל להדיות – אין דרכו בכך, והוי כלאחר יד. **התולש את הכנף** נוצה גדולה מן כנף העוף. **והקוטמו** לאחר שתלשו חותך ראשו שהוא דק, וראוי להניחו בכר וכסת. **והמורטו** לצד זנבו, שהוא קשה, מורט שערו מכאן ומכאן, ומשליך הקנה, ונותן השיער בכר וכסת. **משום מחתך** דקפיד לחתוך עד מקום שהוא ראוי, וגם מן הקנה אורג כובעים, ועושה כובעים מכנפי עוף בלא שיער. **משום ממחק** דתנן גבי עור הממחקו.

מסורת התלמוד

[2] **האי מאן דפרים** [...] **האי מאן דסלית וכו'** עיין ירושלמי שבת ז ב, י ע"ב ("ההן דשחק [...] חספ פלפלין" וכו'). [4] **שבק תנא וכו'** ירושלמי שם ("את חמי אפייה" וכו'). [5] **האי מאן דשדא וכו'** עיין עבודה זרה לח ע"א. **האי מאן דארתח כופרא וכו'** עיין ירושלמי שם ("המתוך אפר" וכו'). [6] **האי מאן דעבד חלתא וכו'** עיין ירושלמי שם ע"ג ("ההן דעבד קופין" וכו'). [8] **והתניא** [...] **שטוף בעזים וכו'** שבת צט ע"א. [9] **התולש את הכנף וכו'** תוספתא שבת ט כ, עמ' 40; ירושלמי שם סע"ב; בבלי בכורות כה ע"א. ואמר רבי שמעון בן לקיש וכו' ירושלמי שם; בבלי שם.

ביאור הסוגיא

מבוא

הסוגיא השלוש עשרה היא בעיקר סדרה של פסקאות, מימרות והערות קצרות. רובן התפרשו כראוי בדברי רש"י ורבינו חננאל. לכן נסתפק בביאורנו להלן בציון מקורות ומקבילות העוזרים להבנת מסורות אלו.

[2] אמר רב פפא האי מאן דפריס וכו' – עדי הנוסח גורסים, רובם ככולם, בדברי רב פפא: "פריס" (ולא "פריס"), וכן הכריעו המפרשים. המילה "פרס" פירושה חיתוך לחתיכות קטנות, כפירש"י ור"ח כאן, וכן משמעה בסורית.¹³ ללשון "סלית סילתי" הוצעו שני פירושים: (1) הפרדת הסיבים שבעץ הדקל כדי להוציא מין צמר הנמצא שם;¹⁴ (2) חיתוך עצים לחתיכות קטנות כדי להבעיר אש.¹⁵ רוב אזכורי הלשון "סילתי", "סלותי" וכדומה בבבלי, נוטים לפירוש האחרון.¹⁶ וכן משמע כאן בדברי רב אשי, שהרי הלשון "קפיד אמשחתא" שייך יותר לחיתוך עצים למידה מסוימת ולא להפרדת סיבים. לעצם העניין נראה שכוונת המימרות היא לחדש שמלאכת טוחן שייכת גם שלא לצורך לישא ואפילו לא לצורך אוכל.¹⁷

[4] אמר רב פפא: שבק תנא דידן בישול סמנין¹⁸ וכו' – דברי רב פפא מקבילים לנאמר בירושלמי שבת ז ב, י ע"ב: "את חמי אפייא תולדה לבישול ואת אמר הכין? אלא בגין דתנינן סדר עיסה, תנינא עמה", ועיין לעיל בביאור לסוגיא 11 פסקא [17].

[5] אמר רב אחא בר רב עוא: האי מאן דשדא סיכתא וכו' – "סיכתא" היינו יתד של עץ¹⁹ שמייבשים (רש"י) או מיישרים (רבינו פרחיה) באש. בעבודה זרה ל"ח ע"א איתה:

גופא, אמר רב חנא בר אמי א"ר פדת [א"ר יוחנן]: האי גוי דחריך רישא שרי למיכל אפילו ריש אוניה. אמר רבינא: הלכך, האי גוי דשדא סיכתא לאתונא, וקבר ביה ישראל קרא מעיקרא – שפיר דמי. פשיטא! מהו דתימא: לבשולי מנא קא מיכוין; קמ"ל לשרורי מנא קא מיכוין.

לפי רבי פדת (או: רבי יוחנן), אם התכוון הגוי רק להסיר את השער מן הראש באמצעות האש, ולא לבשלו, אין בכך משום איסור בישול גוים. מכאן למד רבינא שאם הבעיר הגוי תנור כדי לתקן את היתד, והיתה דלעת טמונה בקרקעיתו, ונתבשלה, היא מותרת באכילה, משום שהגוי לא התכוון לבשל בהבערה זו. ייתכן שההכרעה (כאן בשבת) שהשלכת יתד לתנור נחשבת בישול לגבי שבת שימשה כרקע להוזה אמינא שגם בנוגע לבישול גוים נאמר שהגוי התכוון לבשל ואסור – קא משמע לן שאם לא התכוון הגוי לבישול שמטרתו אכילה, אין זה בגדר איסור בישול גוים.²⁰ לדברי רבה בר הונא כאן ("האי מאן דארתח כופרא" וכו') מצאנו מימרא מקבילה בירושלמי (שם י ע"ב): "ר' אבהו בשם רבי יוסה בר חנינה: המתוך אבר – חייב משום מבשל".

13 השווה ברכות לט ע"א, גיטין סט ע"א, חולין קכ ע"א.

14 רב האי גאון בגנזי שכטר, חלק ב, עמ' 329; ר"ח ורי"ף.

15 רש"י; רבינו פרחיה לרי"ף שבת; מאירי ועוד.

16 למשל בשבת כ ע"ב, ביצה יט ע"ב, בבא קמא כב ע"ב, ועיין עוד בשבת קנ ע"ב (ואין הכרע), וכן בבבא קמא קיג ע"ב, לפי הגירסא שהובאה בערוך השלם, כרך ו, עמ' סה.

17 ובוזה דומות מסורות אלו לירושלמי שבת ז ב, י ע"ב: "ההן דשחק מלח חסף פילפלין – חייב משום טוחן". בשתי המסורות לעיל שם (י ע"א) הטחינה היא גם באוכל וגם לשם לישא: "ההן דשחק תומא [...] כד שחק במדוכתה – משום טוחן; כד יהיב משקין – משום לש" (כצ"ל); "ההן סיקיירה [...] כד שחק במדוכתיה – משום טוחן; כד יהיב משקין – משום לש".

18 בנוגע לאיות המילה: סמנין/סממנין, עיין משנה שבת א ה בכתב יד קאופמן: "סממנין", ואילו בנוסח הרמב"ם: "סמנין" (נוסח אחר: "סממנין"); בתוספתא שם א כ – כא, עמ' 5: "סמנין".

19 וכן הוא בסורית. אחרים פירשו (כעקבות פירוש רב האי גאון הנ"ל): גללי בהמה.

20 לחילופין ייתכן שמסכת עבודה זרה היא המקור, ולאחר שנוכחה השלכת יתד לתנור בהקשר של בישול גוים נזקקו לעניין בנוגע לדיני שבת. מבחינת סדר הדורות אפשריים שני הפירושים. רב אחא בר רב עוא הוא אמורא בבלי מן הדור השלישי; בשם רבינא נקראו אמוראים בבליים מן הדור השלישי, החמישי והשביעי.

[6] אמר רבא: האי מאן דעבד חביתא וכו' – במסורות שבפיסקאות [6, 8, 9] עיקר הכוונה היא לתאר מעשים מסוימים ולציין את מספר החטאות (= מספר אבות המלאכות השונים) שבהן מתחייבים בעשיית מעשה אחד מתחילתו ועד סופו. מגמת שתי המסורות שבפיסקא [6] דומה לזו של מספר מסורות המצויות בירושלמי.²¹ ההבדל הוא שהבבלי כאן קיצר מאוד, לא רק מבחינת מספר המקרים שנידונו אלא בעיקר מבחינת רמת הפירוט של תיאור המעשים וציון שמות אבות המלאכה שעליהם חייבים בכל מקרה. למרות קיצורן ועמימותן של מסורות אלו טרחו מפרשי הבבלי ופירשו את כל סדרי הפעולות השייכים למעשים אלה וגם את שמות המלאכות שעליהן חייבים, עיין בדבריהם. יש לציין שאחת המסורות שנוכרו בירושלמי עסקה בהכנת סלים ("ההן דעבד קופין" וכו' שם י ע"ג), בדומה למימרת אביי ("האי מאן דעבד חלתא") כאן בבבלי, אלא שבירושלמי אינו חייב אלא חמש חטאות.

[8] אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: הטווה צמר וכו' – לא מצאתי מקבילה לדברי רבי יוחנן ורב כהנא. הברייתא/מדרש של רבי נחמיה, לעומת זאת, נזכרה להלן צט ע"א:

תנו רבנן: יריעות התחתונות – של תכלת ושל ארגמן ושל תולעת שני ושל שש; ועליונות – של מעשה עזים. וגדולה חכמה שנאמרה בעליונות יותר ממה שנאמרה בתחתונות, דאילו בתחתונות כתיב: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו; ואילו בעליונות כתיב: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים. ותניא משום רבי נחמיה: שטוף בעזים וטווי מן העזים.

ייתכן שבעקבות העיסוק כאן במלאכת המשכן כדגם לקביעת המלאכות האסורות בשבת, עלה הרעיון שגם הטווייה המיוחדת של העזים, שהיתה במשכן (לפי רבי נחמיה), עשויה היתה לשמש דגם לאיסורי המלאכות שנוכרו בדברי רבי יוחנן.

[9] תנו רבנן: התולש את הכנף וכו' – בתוספתא שבת ט כ, עמ' 40 שנינו: "התולש כנף מן העוף, הקוטמו והמורטו – חייב שלש חטאות". לפי המפרשים "כנף" כאן היא הנוצה הגדולה שעל הכנפיים (השווה משנה חולין ג ד); "קוטם" היא חיתוך ראש הנוצה (כמו "נקטם ראשו" בפרק לולב הגזול); "המורט" היא הסרת השערות הקטנות (חולין שם). בירושלמי שבת ז ב, י סע"ב-רע"ג איתה:

[א] תמן תנינן: השוחט את הבכור, עושה מקום לקופץ מיכן ומיכן, ותולש את השיער, ובלבד שלא יזיזנו ממקומו. וכן התולש את השיער לראות מקום מום.

[ב] רבי אילא בשם ר"ש בן לקיש: התולש מן הקדשים – פטור. א"ר יעקב בר אחא: ריש לקיש כדעתיה. דאיתפלגון: התולש בקדשים – רבי יוחנן אמר: חייב; רבי שמעון בן לקיש אמר: פטור.

[ג] רבי ירמי' בעי²² מחלפה שיטתיה דרבי שמעון בן לקיש, דאיתפלגון: התולש כנף בעוף, המורטה והקוטמה – חייב משום שלש. אמר רבי יוסי בי רבי בון: (ולא פליגין)²³ התולש חייב

21 בירושלמי (ז ב, י ע"א) מצאנו קובץ של ארבע מסורות כאלו: [1] הדא איתתא: כד מערבא בחיטא – משום מרקדה; כד מפרכייתא בראשייתא – משום דשה; כד מתברא בצדדיא – משום בוררת; כד מספייתא – משום טוחנת; כד מנפייתא – משום זורה; גמרה מלאכתה – משום מכה בפטיש. [2] ההן כיתנייא: בקופנה – משום דש; במערוכה – משום טוחן; באפסטייתא – משום זורה; בכף – משום בורר; כד מפלג – משום מנפס; כד מתלש – משום מחתך; גמר מלאכתו – משום מכה בפטיש. [3] ההן דשחק תומא: כד מפרך ברישייתא – משום דש; כד מבחר בקלופייתא – משום בורר; כד שחיק במדוכתה – משום טוחן; כד יהיב משקין – משום לש (כצ"ל); גמר מלאכתו – משום מכה בפטיש. [4] ההן סיקיירה: כד מבחר בגרייה בקלופייתא – משום בורר; כד מכתת במרגיזיה – משום דש; כד שחיק במדוכתיה – משום טוחן; כד יהיב משקין – משום לש; כד משקע באנטרין – משום בונה; כד מקטע בגומא – משום מחתך; גמר מלאכתו – משום מכה בפטיש. וכן להלן שם (י ע"ג) עוד קובץ של שלש מסורות כאלו: [5] הדא איתתא: כד משתייתא בקוביה – משום מיסכת; כד יהבה קדמה – משום עושה בתין; כד מקימה לון – משום בונה; כד מחייתא – משום אורגת; כד מקטעא בנימייתא – משום מחתכת; כד גמרה מלאכתה – משום מכה בפטיש. [6] ההן דעבד קופין: כד צפד – משום מיסין; כד מחיית – משום תופר; כף – משום בונה; כד מקטע – משום מחתך; גמר מלאכתו – משום מכה בפטיש. [7] ההן דעבד מלין ערסון: לאורך – משום מסיך; לרוחב – משום אורג; קנקלטון – משום עושה בתים; כד מקטע – משום מחתך; גמר מלאכתו – משום מכה בפטיש.

22 התקשו המפרשים בהבנת הקטע השלישי בירושלמי, ויש שהגיהו אותו בדרכים שונות. בעל שערי תורת ארץ ישראל הגיה: "רבי ירמי' בעי – לית הדא פליגא על שמעון בן לקיש, דתני: התולש וכו'; בעל קרבן העדה הגיה: "רבי ירמי' בעי – מחלפה שיטתיה דרבי שמעון בן לקיש, דתני: התולש כנף בעוף, המורטה והקוטמה – חייב משום שלש. אמר רבי שמעון בן לקיש: התולש חייב משום גזוז; המורטה חייב משום מוחק; הקוטמה חייב משום מכה בפטיש. רבי יוסי בי רבי בון ולא פליגין לא דמיא" וכו'.

23 ליברמן ושערי תורת ארץ ישראל רואים "ולא פליגין" בדברי רבי יוסי בי רבי בון אשגרתא מדלעיל.

משום גוזז, המורטה חייב משום מוחק, הקוטמה חייב משום מכה בפטיש. ולא דמיא: עוף – שאין לו גיזה – תלישתה היא גיזתה; ברם הכא, אינו חייב עד שיגוז. תדע לך שהוא כן, דתני: תלש מן המיתה, חייב – תלישתה זו היא גיזתה.

ומקור זה מקביל לסוגיית הבבלי בבכורות כד ע"ב-כה ע"א:

מתני'. רבי יוסי בן המשולם אומר: השוחט את הבכור, עושה מקום בקופיץ מיכן ומיכן, ותולש את השער, ובלבד שלא יזיזנו ממקומו. וכן תולש את השער לראות מקום מום [...] <כה ע"א> ותולש לאו היינו גוזז? והתניא: התולש את הכנף והקוטמו והמורטו – חייב שלש חטאות, ואמר ר"ל: תולש חייב משום גוזז, קוטם חייב משום מחתך, ממרט חייב משום ממחק. שאני כנף, דהיינו אורחיה.

בבבלי בא פירוש התוספתא, הן בבכורות הן בסוגייתנו, בשם ריש לקיש, ואילו בירושלמי הוא בא בשם רבי יוסי בר' בון. לפי שני התלמודים אין מחלוקת בין העמדה הרואה בתלישת שער בהמה איסור דרבנן לבין מסורת פרשנות הברייתא הרואה בתלישת נוצת העוף איסור דאורייתא ("שאני כנף, דהיינו אורחיה"; "עוף, שאין לו גיזה, תלישתה היא גיזתה"). עורכי הבבלי קבעו את עיקר הסוגיא במסכת בכורות כפי שבירושלמי היא מסודרת על משנת בכורות ("תמן תנינן"). עורך סוגייתנו קבע בפסקא [9] רק את היסודות השייכים לדיני שבת.